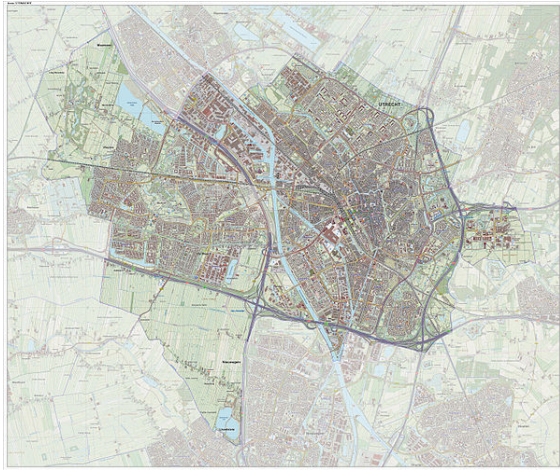


Utrecht (stad)



Topografische gemeentekaart van Utrecht, juni 2015

Utrecht (uitspraak (info / uitleg)) is een stad en gemeente in Nederland en de hoofdstad van de provincie Utrecht. Met 335.089 inwoners (31 maart 2015; bron: CBS) is Utrecht de vierde stad van Nederland naar inwonertal. De agglomeratie (aaneengesloten stedelijk gebied) omvat 493.667 inwoners (januari 2015, bron: CBS). Het stadsgewest Utrecht, dat samenvalt met het BRU, omvat 660.873 inwoners (januari 2015, bron: CBS). De gemeente Utrecht valt samen met de stad en is ingedeeld in tien wijken.

De stad bevindt zich in de Randstad en is centraal gelegen op een knooppunt van wegen, spoorwegen en waterwegen, waardoor het een toonaangevende beurzen- en conferentiestad is en het hardst groeiende economische centrum - vooral in de dienstensector - van zowel de Randstad als Nederland.

Utrecht was een van de eerste steden in het huidige Nederland met stadsrechten en heeft een lange geschiedenis en een belangrijk historisch centrum. Kenmerkend voor de stad zijn onder meer de werven en de Dom van Utrecht (met de 112 meter hoge Domtoren) waaraan de stad de bijnaam *Domstad* ontleent. De stad was in het jaar 1808 kortstondig de hoofdstad van het Koninkrijk Holland, zoals Nederland destijds heette.

De stad huisvest drie universiteiten waarvan de grootste de Universiteit Utrecht is. Deze universiteit is de op een na grootste van Nederland. Hiernaast zijn er drie omvangrijke hogescholen, het hoofdkantoor van de Nederlandse Spoorwegen, ProRail, de Rabobank Nederland en de Jaarbeurs Utrecht gevestigd. Utrecht is daarnaast de zetel van de rooms-katholieke aartsbisschop van Nederland

(zie aartsbisdom Utrecht) en van de oudkatholieke aartsbisschop. Tevens is er het landelijke organisatiebureau van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) gevestigd.

1 De naam Utrecht



Uitzicht op Utrecht, genomen bovenop de Dom.

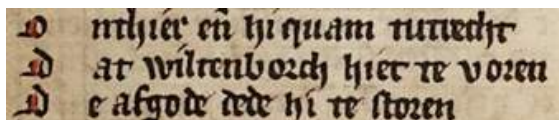
De naam Utrecht is afkomstig van het Latijnse *Traiectum* en duidt op een plaats waar in de Romeinse tijd de rivier de Rijn doorwaadbaar of over te steken was. De 'U' komt van het Oudnederlandse woord *uut*, dat 'benedenstrooms' betekent - *Utrecht* moet dus begrepen worden als 'uit-Trecht'.^{[2][3]}

Vanwege de Domtoren, beeldmerk van de stad waarvan de toren met 112,32 meter de hoogste kerktoren van Nederland is, wordt de stad ook wel *Domstad* genoemd. Twee andere bijnamen zijn *Utrege* (in het Stad-Utrechts) en *Utka* (in de multiculturele straattaal van de Randstad). Tijdens Carnaval heet de stad Utrecht *Leemput*.

Een inwoner van Utrecht laat zich liever *Utrechter* dan *Utrechenaar* noemen^{[4][5]} (vgl. *Hagenees* voor *Hagenaar*). Dit als gevolg van de zogeheten Utrechtse homoseksuelenaffaire: achter de Dom was er in de achttiende eeuw een geheime ontmoetingsplaats van homoseksuelen (voor wie tussen de kerk en de toren ook een gedenksteen ligt). Toen dit aan het licht kwam en de slachtoffers ter dood veroordeeld werden, werd Utrechenaar een scheldwoord voor homoseksueel. Inwoners van de stad worden ook wel 'baliekluiers' genoemd, naar de Utrechters die, hangend over de balies van de bruggen van de Oudegracht, de bedrijvigheid in de stad aanschouwden en elkaar ontmoetten.^[6]

2 Geschiedenis

Op en rond het huidige Domplein is de plaats waar de Romeinen rond 50 n.Chr. de basis voor de stad Utrecht hebben gelegd. Aan de oever van de Rijn bouwden ze het castellum Traiectum van hout en aarde. Dit fort was onderdeel van de verdedigingsgordel langs de noordgrens van het Romeinse Rijk, de zogenaamde limes. Tussen 50 en 270 n.Chr. werd het castellum vier maal herbouwd. Na het vertrek van de Romeinen streden de Friezen en de Franken lange tijd om de vesting. De overgebleven ommuring leefde voort als de burcht Trecht.



Regel 112 – 114 uit *Melis Stokes Rijkroniek*, waarin de komst van Willibrord naar Utrecht (Wiltenborch) wordt beschreven:

Onthier en hi quam tUtrecht,
Dat Wiltenborch hiet te voren.
De afgode dede hi te storen

In 690 stichtte de Angelsaksische missionaris en bisschop Willibrord binnen de grotendeels verlaten grenspost Utrecht een geestelijk centrum met twee kerken, waar later nog een derde aan werd toegevoegd. Hieruit ontwikkelde zich het complex van de aan Sint-Maarten gewijde Domkerk, de Sint-Salvatorkerk en de tussengelegen Heilig-Kruiskapel. Vanaf de achtste eeuw, met een onderbreking vanwege Vikingen, zetelde een bisschop in Utrecht, dat daardoor het religieuze centrum van de Noordelijke Nederlanden was. Vanaf de tiende eeuw kreeg de bisschop steeds meer wereldlijke macht. Hij werd toen de belangrijkste vorst in de Noordelijke Nederlanden, die heerste over het Sticht. In de directe omgeving van de burcht ontstond de bloeiende handelswijk Stathe waar kooplieden en ambachtslieden zich vestigden. In de elfde eeuw werd het kerkelijk centrum uitgebreid met drie nieuwe kapittelkerken en een abdij, die samen het Utrechtse kerkenkruis vormden. Diezelfde eeuw voegden de bisschop en de keizer hun paleizen toe aan de burcht.

Op 2 juni 1122 kreeg Utrecht zijn stadsrechten bevestigd door keizer Hendrik V. De bisschop verloor hierdoor veel invloed op de stad ten gunste van de kersverse stedelingen. Deze mochten de stad nu omwallen, en nog in 1122 begon tevens de aanleg van het stuk Oudegracht tussen Ledig Erf en Gaardbrug. Utrecht ontwikkelde zich tot de enige stad van betekenis in de Noordelijke Nederlanden. De groei van de bevolking blijkt onder meer uit het feit dat er drie nieuwe parochies werden afgesplitst van de oudste parochie, die van de Buurkerk. Het bestuur van de stad bestond aanvankelijk uit schout en schepenen, maar al in 1196 werd een Raad gevormd, die tot de oudste ten noorden van de Alpen behoort.

Vanaf de twaalfde eeuw werd de macht van naburige



Oorkonde van 2 juni 1122 met bevestiging door keizer Hendrik V van het door de Utrechtse bisschop Godebald aan Utrecht verleende stadsrecht

vorsten groter, terwijl die van de Utrechtse bisschop afnam. Gedurende de hele Middeleeuwen hebben vooral Holland en Gelre geprobeerd delen van het Sticht in te lijven. Binnen de stad ontstonden twee overheersende partijen, waarvan de een pro-Holland was en de ander pro-Gelre. Eeuwenlang hebben deze partijen elkaar te vuur en te zwaard bestreden. Herhaaldelijk kan gerust gesproken worden van burgeroorlog binnen de stadsmuren.

Ondanks deze strijd en ondanks de toenemende concurrentie van de Hollandse steden vanaf de dertiende eeuw, bleef Utrecht de grootste en welvarendste stad en het belangrijkste culturele centrum in de Noordelijke Nederlanden. De welgestelden bouwden grote stenen huizen langs de Oudegracht, vooral nadat rond het midden van de dertiende eeuw het gebruik van baksteen algemeen werd. Langs de gracht zelf ontstonden de karakteristieke werven en werfkelders. Talrijke kloosters vestigden zich in de stad. In onder meer 1253 vond in Utrecht een grote stadsbrand plaats. De huidige gotische Domkerk werd vervolgens vanaf 1254 gebouwd naar voorbeeld van de grote Franse kathedralen.

In 1304 deden de gilden een succesvolle greep naar de macht, en zij zouden tot 1528 een grote rol in het stadsbestuur blijven spelen. Met het graven van de Nieuwegracht eind veertiende eeuw was het stratenpatroon binnen de stad grotendeels voltooid en het stadsgebied raakte grotendeels volgebouwd. Opvallend is het grote aantal gasthuizen (opvanghuizen voor behoeftigen) dat in deze

eeuw ontstond. Het grootste prestigeproject van de veertiende eeuw was echter de bouw van de kolossale Domtoren, een van de grootste torens die tot dan toe waren gebouwd.

De dreiging van de buurstaten van het Sticht bleef groot, en bewoners van het Nedersticht dwongen de bisschop in 1375 de Stichtse Landbrief uit te vaardigen, waardoor zij als Staten van het Nedersticht controle konden uitoefenen op de wijze waarop politiek bedreven werd. De Staten bestonden uit vertegenwoordigers van de geestelijkheid, de adel en de steden. Utrecht nam door zijn dominante positie een overheersende positie in de Statenvergaderingen in. Door verdere groei was Utrecht tot halverwege de 16e eeuw de grootste stad van de noordelijke Nederlanden.



17e-eeuws uitzicht over Utrecht, door Droochsloot

In de zestiende en zeventiende eeuw speelde Utrecht met zijn Utrechtse School ook een belangrijke rol in de Nederlandse schilderkunst. Bekende schilders waren de renaissanceschilder Jan van Scorel, de "maniëristen" Joachim Wtewael, Abraham Bloemaert en Paulus Moreelse, de "Utrechtse caravaggisten" Hendrick ter Brugghen, Gerard van Honthorst en Dirck van Baburen, de "Italianisanten" Cornelis van Poelenburch, Jan Both en Jan Baptist Weenix.

Vanaf de late middeleeuwen tot het begin van de 19e eeuw kende de stad verschillende periodes van botsingen en verschuivingen tussen en binnen verschillende machten, door onder meer de reformatie, gilden en bezettingen door Spanjaarden en Fransen. In de eerste helft van de zeventiende eeuw werd de Universiteit Utrecht opgericht.

Vanaf het begin van de 19e eeuw werden, in ruime zin, nutsvoorzieningen aangelegd en uitgebreid, wat de situatie voor de stad sterk verbeterde. In de tweede helft van de 19e eeuw vond de eerste stadsuitbreiding plaats. Voor, en met name na de Tweede Wereldoorlog zou Utrecht hiermee grootschalig uitbreiden.

3 Geografie

Utrecht ligt centraal in Nederland en in de provincie Utrecht. De stad is ontstaan aan een kromming van de Rijn, toen de hoofdarm van de rivier die de loop van de huidige Kromme Rijn en Oude Rijn volgde. Op de plek van het huidige Domplein lag een Romeins castellum. Tegenwoordig stroomt een bescheiden Kromme Rijn in het oosten Utrecht binnen om de stadsgrachten als Vecht (noordelijk) en Leidse Rijn (westelijk) te verlaten. Westelijk van de stad loopt het brede Amsterdam-Rijnkanaal,

naar het zuiden loopt de Vaartsche Rijn, een veel ouder kanaal.

Ten westen van de stad, 'over het Amsterdam-Rijnkanaal' heen, ligt het voorstedelijke uitbreidingsproject Leidsche Rijn, de grootste Vinex-locatie en het grootste nieuwbouwproject van Nederland. Een reeks nieuwbouwwijken zullen bij afronding ca. 90.000 inwoners gaan huisvesten. Ten noorden, zuiden en oosten van de stad liggen enkele voorsteden en forensen- en satellietsteden, waarvan de grootste Maarssen, Nieuwegein, De Bilt, IJsselstein, Zeist en Houten zijn. De grootstedelijke agglomeratie valt samen met het BRU (Bestuur Regio Utrecht).

3.1 Bestuurlijke indeling



Haarzuilens

De stad Utrecht valt bestuurlijk samen met de gemeente Utrecht. De gemeente telt ruim 330.000 inwoners en heeft een oppervlakte van 99 km² (waarvan slechts een zeer klein gedeelte water).

De voormalige dorpen Vleuten en De Meern (wijk Vleuten-De Meern) werden, na de annexatie door Utrecht in 2001, in de eerste jaren vaak nog als aparte kernen gezien en dus niet als onderdeel van de stad Utrecht. Ook maakt Haarzuilens deel uit van de wijk Vleuten-De Meern, dat geografisch afgezonderd ligt van de stad Utrecht. Omdat de gemeente samenvalt met de stad, zijn er officieel geen andere kernen.

De buurten hebben echter wel hun postadressen en plaatsnaamborden van een apart dorp behouden, hoewel ze deel uitmaken van de stad Utrecht en behoren tot de wijk Vleuten-De Meern. Het wijkbureau van Vleuten-De Meern is te vinden in het oude gemeentehuis van de voormalige gemeente Vleuten-De Meern.

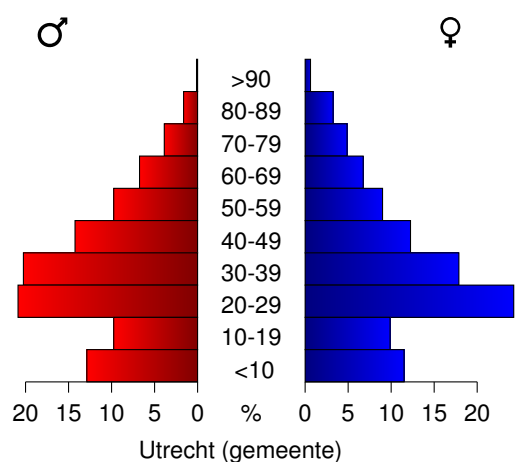
3.2 Wijken

De gemeente Utrecht onderscheidt bestuurlijk tien wijken, die zijn te vergelijken met stadsdelen. Deze zijn

weer onderverdeeld in subwijken en buurten. Elke wijk kent een apart wijkbureau of een wijkservicecentrum. De wijk Vleuten-De Meern bezit ook een dependance van de burgerzaken.

Elke wijk kent een *raadscommissie voor de wijk*, samengesteld uit gemeenteraadsleden of hun plaatsvervangers en elke wijk kent ook een aparte wijkwethouder. Daarnaast bestaat er sinds 2002 een *wijkraad*, die een adviserende rol heeft en bestaat uit bewoners van de desbetreffende wijk. De Utrechtse wijken (wijkindeling sinds 2001):

4 Demografie



Bevolkingspiramide van Utrecht in 2008

Utrecht is met circa 330.000 inwoners in de officiële stad en gemeente, een directe agglomeratie (geannexeerde woonkernen en fysiek grenzende voorsteden) van ongeveer een half miljoen inwoners, en een grootstedelijk gebied van 640.000 inwoners, de vierde stad van Nederland, en hoort tot G4, een samenwerkingsverband van de vier grootste steden waar ook Amsterdam, Rotterdam en Den Haag toe behoren. Utrecht groeit zeer snel (zie Bevolkingsontwikkelingstabel). Begin 2009 passeerde de stad de grens van 300.000 inwoners,^[7] in 2017 worden 350.000 inwoners verwacht, en in 2022 370.000.^[8] Volgens een persbericht uit juli 2008 zal het inwoneraantal van Utrecht tot 2025 met 36% stijgen.^[9] Dit komt neer op een inwoneraantal van rond de 405.000.

4.1 Bevolkingssamenstelling

Utrecht is een multiculturele stad; het percentage allochtone inwoners is grofweg een derde en blijft vermoedelijk de komende decennia stabiel. Dit komt neer op ongeveer 100.000 inwoners van niet-Nederlandse afkomst, waarvan ca. 65.000 inwoners van niet-westerse afkomst.

Utrecht is een stad met veel jongeren en relatief weinig ouderen. In Utrecht wonen ruim 64.000 studenten; er is een aantal universiteiten, hogescholen en ROC's te vinden. De Universiteit Utrecht en de Hogeschool Utrecht zijn daarvan verreweg het grootst. Tevens is het uitgaansleven hier grotendeels op afgestemd.

Vooraf wijken als Voordorp, Wittevrouwen en Leidsche Rijn zijn zeer kinderrijk. Delen van onder andere Overvecht-Zuid daarentegen huisvesten veel ouderen. Toch is door de stadsuitbreiding de verwachting dat de stad zeker tot 2011 verder zal verjongen. Waar nu al in veel andere steden de vergrijzing inzet, zal Utrecht voorlopig niet met dat fenomeen kennismaken. Mede door een sterke economische groei in de BRU en ook de bouw van de wijken Leidsche Rijn en grote delen van Vleuten-De Meern neemt het aandeel lage inkomens, zowel als de werkloosheid al enkele jaren procentueel af, en hiermee begint Utrecht af te wijken van de andere grote steden.

4.2 Bevolkingsontwikkeling

In de volgende tabel is het bevolkingsverloop van Utrecht weergegeven. Tot halverwege de zestiende eeuw was Utrecht de grootste stad van de noordelijke Nederlanden. Vanaf die tijd tot circa 1825 schommelde het inwonertal rond de 30.000. Utrecht profiteerde dus niet van de bloei van de Gouden Eeuw, zoals de steden in Holland en Zeeland, maar kende ook niet de terugval die sommige van die steden kenden in de achttiende eeuw. Utrecht werd circa 1550 qua bevolking ingehaald door Amsterdam, circa 1600 door Haarlem en Leiden, circa 1650 door Rotterdam en circa 1700 door Den Haag. Utrecht was nu met Middelburg de zesde stad van Nederland. Rond 1750 zakte Haarlem weer onder Utrecht, rond 1800 gold dat voor Leiden. Sindsdien is Utrecht de vierde stad van Nederland.

Vanaf circa 1825 volgde een lange periode van bevolkingsgroei; het aantal van 100.000 inwoners werd bereikt in 1899. De groei duurde tot 1970, toen als gevolg van woningtekort en suburbanisatie een snelle daling inzet, die rond 1985 dankzij stadsvernieuwing tot stilstand kwam. Vanaf 2000 groeide het inwonertal snel en werd de wijk Leidsche Rijn gebouwd. Gebiedsuitbreidingen van de gemeente Utrecht leidden in 1954 en 2001 tot een sprongsgewijze vermeerdering van het aantal inwoners. In januari 2009 bereikte de gemeente Utrecht de grens van 300.000 inwoners.^[7]

De cijfers tot aan de negentiende eeuw zijn schattingen, die onzekerder worden naarmate ze verder teruggaan in de tijd. De negentiende-eeuwse cijfers zijn gebaseerd op volkstellingen, de latere op gegevens van de Burgerlijke stand.^[10]

5 Bezienswaardigheden

Utrecht heeft een historisch centrum, dat grotendeels nog door een singel wordt omringd. Van zuid naar noord lopen de **Oudegracht** en de **Nieuwegracht**, die uniek zijn vanwege de werven, lage kades waarop de werfkelders van de huizen aan de gracht uitkomen. Utrecht telt na Amsterdam en Maastricht het grootste aantal rijksmonumenten van alle steden in Nederland. Anno 2009 telt de gemeente Utrecht ruim 1400 rijksmonumenten, ruim 1600 gemeentelijke monumenten, 4 archeologische monumenten en 5 beschermde stads-/dorpsgezichten: Utrecht, Utrecht Oost, Utrecht - Zuilen-Elinkwijk, Blauwkapel en Haarzuilens. Het Rietveld Schröderhuis is opgenomen op de Werelderfgoedlijst. Voor een overzicht van de rijksmonumenten en de oorlogsmonumenten zie:

- Lijst van rijksmonumenten in Utrecht (stad)
- Lijst van rijksmonumenten in Utrecht (gemeente)
- Lijst van oorlogsmonumenten in Utrecht (gemeente)

5.1 Kerkelijke gebouwen



Domtoren gezien vanaf de Stadhuisbrug

Utrecht telt vele interessante kerken, waaronder enkele zeer oude. In de elfde eeuw werd mogelijk een **kerkenkruis** aangelegd van vijf kerken: In het midden staat de Dom, aan de noordpunt de Janskerk, de oostpunt de Pieterskerk, en in het zuiden en het westen stonden respectievelijk de voormalige Paulusabdij (nu vestiging



Interieur van de Pieterskerk



Het Duitse Huis

Het Utrechts Archief en restaurant De Rechtbank) en de Mariakerk.

- De **Dom**, de voornaamste kerk van de stad, gebouwd als de kathedraal van het bisdom Utrecht en oorspronkelijk gewijd aan Sint-Maarten. Met de bouw werd in 1254 begonnen in de stijl van de Noord-Franse gotische kathedralen. De beroemde, 112 meter hoge Domtoren uit 1321-1382 is de hoogste kerktoren van Nederland. Sinds een tornado in 1674 het schip deed instorten, bestaat de Domkerk uitsluitend nog uit het koor en het transept. De toren staat sindsdien los. Sinds 1580 is de Domkerk in handen van de protestanten.
- **Heilig Hartkerk** is een Rooms-katholieke kerk en

- werd officieel geopend op 15 juni 1928. De kerk is in 2009 nog gerenoveerd. Fungeert thans als appartementencomplex.
- **Janskerk**, oorspronkelijk een kapittelkerk, kort na de Pieterskerk gesticht en daarvan een iets bescheidener en minder goed bewaarde versie. Het koor werd in de zestiende eeuw sterk vergroot. Thans studentenkerk.
 - **Buurkerk**, de oudste en grootste parochiekerk van de stad, gesticht in de tiende eeuw en gewijd aan Maria. Het huidige vijfbeukige bouwwerk met de forse toren dateert grotendeels uit de veertiende tot zestiende eeuw. Fungeert thans als museum, het populaire Museum Speelklok (voorheen Museum van Speelklok tot Pierement).
 - **Jacobikerk**, oorspronkelijk parochiekerk, gewijd aan Jacobus. Ontstaan in de twaalfde eeuw, maar in zijn huidige gedaante een driebeukig Gotische hal-kerk uit de dertiende tot vijftiende eeuw met een grote toren.
 - **Nicolaïkerk**, oorspronkelijk parochiekerk, gewijd aan Nicolaas van Myra. Ontstaan in de twaalfde eeuw. Opvallend is het romaanse tweetorenfront, ongebruikelijk voor een parochiekerk. De rest van de kerk is overwegend gotisch.
 - **Geertekerkerk**, oorspronkelijk parochiekerk, gewijd aan Gertrudis van Nijvel. Het is een sobere kerk, gebouwd in de dertiende tot vijftiende eeuw.
 - **Sint-Catharinakathedraal**, oorspronkelijk een kloosterkerk, gewijd aan Catharina van Alexandrië. Gebouwd in de zestiende eeuw als een laat-gotische kruisbasiliek. Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 werd zij de kathedraal van Utrecht. In het aanpalende Catharijneconvent is thans een belangrijk museum van religieuze kunst gevestigd.
 - **Gertrudiskapel**, een van de best bewaard gebleven schuilkerken van Nederland, in de zeventiende eeuw ondergebracht in een middeleeuws huis.
 - **Lutherse Kerk** aan de Hamburgerstraat, in 1745 gevestigd in de laat-gotische kapel van het voormalige Ursulaklooster, die voor dat doel sterk verbouwd werd. Aan de Hamburgerstraat verrees in 1749 een nieuwe gevel.
 - **Nieuwe Kerk** van 1910 aan de Bollenhofsestraat en ontworpen door architect Christiaan Posthumus Meyjes sr., het was de eerste kerk in Utrecht die als Hervormde kerk was gebouwd.
 - **Doopsgezinde Kerk** uit 1772-1773 aan de Oudegracht, een eenvoudige zaalkerk, ontworpen door Willem de Haan.
 - **Pieterskerk**, oorspronkelijk een kapittelkerk, gesticht in 1039 door bisschop Bernold, en gewijd aan Petrus. Het is de best bewaarde romaanse kerk in Utrecht, grotendeels nog daterend uit de elfde eeuw. Thans in gebruik bij de Waalse gemeente.
 - **Sint-Augustinuskerk** uit 1839-1840 aan de Oudegracht, een Waterstaatskerk ontworpen door K.G. Zocher, met een enorm neoclassicistisch tempelfront aan de grachtzijde.
 - **Sint-Willibrordkerk** uit 1876-1877, een neogotische kerk, ontworpen door Alfred Tepe. De kerk heeft haar neogotische inventaris, vervaardigd door leden van het St. Bernulphusgilde, vrijwel geheel behouden.
 - **Sint-Gertrudiskathedraal** aan het Willemsplantsoen, in 1912-1914 in neoromaanse stijl gebouwd. Kathedraal van de Oud-Katholieken.
 - **Pandhof** van de verdwenen Mariakerk, uit de twaalfde eeuw.
 - **Het Duitse Huis** aan de Springweg, het best bewaarde middeleeuwse kloostercomplex van Nederland, waarvan het hoofdgebouw uit ca. 1350 dateert. De kerk is echter ingestort bij de tornado van 1674. Thans hotel Karel V.
 - **Agnietenklooster** aan de Agnietenstraat, bestaande uit een kapel uit 1512-1516 en een haaks daarop staande vleugel. Sinds 1921 is het Centraal Museum in het complex gevestigd (daarbij werden enkele vleugels in neogotische stijl toegevoegd).
 - **Sint-Nicolaasklooster** aan de Doelenstraat, gesticht in de veertiende eeuw. Het laat-middeleeuwse gebouw is vooral interessant door de galerij op spitsbogen op de binnenplaats.
 - **Synagoge** aan de Springweg, gebouwd in art nouveau-stijl door de Joodse architect Harry Elte.
 - **Westerkerk** aan de Catharijnekade. Deze kerk werd in 1891 gebouwd onder toezicht van A.W. van Beeck Calkoen, maar was waarschijnlijk een ontwerp van meester-timmerman H. van Dijk. Het werd in eerste instantie gebruikt door de Doleantiegemeente (vanaf 1892: Gereformeerde Kerk). Maar sinds 1966 is de kerk in het bezit van de Gereformeerde Gemeente. De kerk is in eclectische stijl opgetrokken met neoclassicistische elementen.

5.2 Niet-kerkelijke gebouwen

- **Oudaen**, Oudegracht 99, een versterkt woonhuis uit circa 1280. Utrecht telde in de dertiende en veertiende eeuw vele van deze burchachtige huizen van rijke patriciërs. Minder goed bewaard gebleven zijn onder meer Drakenburg (Oudegracht 114), Cranestein



'Stadskasteel' Oudaen



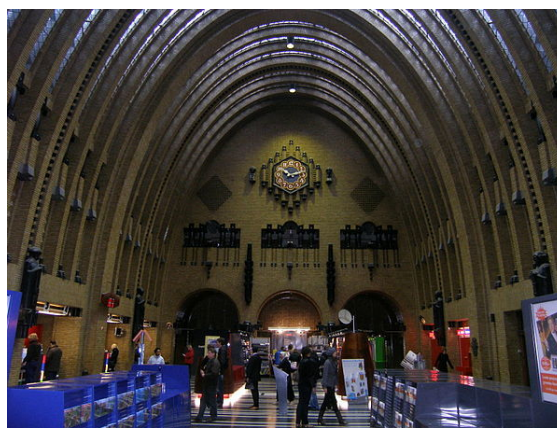
Winkel van Sinkel

(Oudegracht 55), Fresenburch (Oudegracht 113) en Blankenburch (Oudegracht 121).

- **Huis Zoudenbalch** in de Donkerstraat uit 1467-1468 in laat-gotische stijl, met een opvallende natuurstenen gevel, die in 1903 na een brand gerestau-



Stadhuis en Stadhuisbrug



Interieur hoofdpostkantoor



Rietveld-Schröderhuis

reerd is.

- **Bartholomeïgasthuis** aan de Lange Smeestraat, uit 1367, bestaande uit een vleugel aan de straat met een haaks daarop staande kapel.
- **Sint-Eloyengasthuis**, Boterstraat 22. Sinds 1440 is hier het huis van het smedengilde van Sint-Eloy gevestigd. Het huis is alleen op de Landelijke Open Monumentendag geopend voor bezoekers (tweede zaterdag in september). De toegangsdeur/-poort dateert uit 1644.

- **Paushuizen** uit 1517, gebouwd in opdracht van de uit Utrecht afkomstige paus **Adrianus VI**, die het echter nooit bewoond heeft. Het is een laat-gotisch gebouw met typische “speklagen” van natuursteen en baksteen.
- **Sonnenborgh** en **Manenborgh**, twee bolwerken, overblijfselen van de stadsversterking uit omstreeks 1550. Sonnenborgh is thans als sterrenwacht in gebruik.
- **Leeuwenberghgasthuis**, een tweebeukige zaal, in 1567 gebouwd als pesthuis, later in gebruik geweest als kerk. Het poortgebouw aan de stadswal is verdwenen.
- **Grote Vleeshuis** aan de Voorstraat, gebouwd in 1637, wellicht naar ontwerp van de schilder **Paulus Moreelse**.
- **Statenkamer**, de voormalige refter van het **Minderbroederklooster** aan het **Janskerkhof** met een poort uit 1643. Thans onderdeel van de **Universiteit Utrecht**.
- **De Krakeling**, Achter Sint-Pieter, woonhuis uit 1663 met vreemde ornamenten en een bijzondere deur. Gebouwd in opdracht van **Everard Meyster**, bekend van de **Amersfoortse Kei**.
- **Fundatie van Renswoude** uit 1757 door **Joan Verkerk** in rococostijl. Oorspronkelijk een instelling die begaafde wezen een opleiding bezorgde. Het weelderige interieur is grotendeels in oorspronkelijke staat bewaard gebleven.
- **Winkel van Sinkel** aan de Oudegracht uit 1839, ontworpen door **P. Adams** in neoclassicistische stijl. Een van de eerste warenhuizen in Nederland, opvallend door de vier kariatiden in de voorgevel.
- **Stadhuis van Utrecht** op de Stadhuisbrug aan de Oudegracht, met een zware neoclassicistische gevel van natuursteen uit 1826-1847.
- **Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen** aan de Mariaplaats. Gebouwd op de plaats van de afgebroken **Mariakerk** in 1844. **Clara Schumann** en **Johannes Brahms** traden hier op. Thans conservatorium.
- **Hoofdgebouw I** van de Nederlandse Spoorwegen uit 1870.
- **Hoofdgebouw II** van de Nederlandse Spoorwegen uit 1893-95 in neorenaissancestijl door architect **J.F. Klinkhamer**.
- **Ooglijdersgasthuis** uit 1894, aan de **F.C. Dondersstraat**. Ontworpen door architect **D. Kruijf**. Bood van 1894-1989 onderdak aan het *Nederlandsch Gasthuis voor Behoeftige en Minvermogende Ooglijders*. Van 1990-2015 was dit een locatie van de **Hogeschool Utrecht**.
- **Academiegebouw** aan het **Domplein** in neorenaissancestijl, ontworpen door **E.H. Gugel** en **J.F. Nieuwenhuis**.
- **Apotheek** op **Voorstraat 6**, het beste bewaard gebleven voorbeeld van **Jugendstil** in Utrecht, in 1904 gebouwd naar ontwerp van **R. Rijksen Gzn.**
- **PhRM** aan **Janskerkhof 14**, sociëteit van het **Utrechtsch Studenten Corps**, gebouwd in 1901 en ontworpen door **A.H. Zinsmeister**.
- **Voormalig Hoofdpostkantoor** aan de **Neude** uit 1918 door **J. Crouwel** in de trant van de **Amsterdamse School**. Opvallend is de hal met zijn gebogen overspanning.
- De **Inktpot**, het oude **Hoofdgebouw III** van de **Nederlandse Spoorwegen**, een gigantische bakstenen kolos uit 1918-'21, ontworpen door **G.W. van Heukelom**. Sinds 2003 is **ProRail** in het gebouw gevestigd.
- Het wereldberoemde **Rietveld Schröderhuis** uit 1924, ontworpen door **Gerrit Rietveld**. Het is het beste voorbeeld van **De Stijl-architectuur**. Het staat sinds 2000 op de **Werelderfgoedlijst** van de **UNESCO**.
- **Politiepost Tolsteeg** aan de **Tolsteegbrug**, een gebouw uit 1926 in de trant van de **Amsterdamse School**. Thans filmhuis '**Louis Hartlooper Complex**'.
- De **Forten bij Utrecht** als onderdeel van de **Nieuwe Hollandse Waterlinie**, die sinds 1995 op de **Nederlandse Voorlopige Lijst voor Werelderfgoed** van de **UNESCO** staat.
- Vele gebouwen op **Universiteitsterrein De Uithof** zijn architectonische meesterwerken. Voorbeelden hiervan zijn het **Educatatorium** van **Rem Koolhaas**, de **universiteitsbibliotheek** van **Wiel Arets**, het **Minnaertgebouw** van **Willem Jan Neutelings** en **De Bisschoppen** van **Köther-Salman Architecten**.

5.3 Poorten

- **Weeshuispoort** aan de **Springweg**, gebouwd aan het begin van de zeventiende eeuw met gebruikmaking van oudere elementen
- **Hofpoort** aan de westzijde van de **Nieuwegracht** tussen **Pausdam** en **Paulusbrug**, een hardstenen poort met **Dorische** halfzuilen (derde kwart 16e eeuw en ca. 1620)
- **Poort** van het **Bisschopshof** aan de **Servetstraat** (1634)



Speyart van Woerden's hofje

5.4 Godskamers en hofjes

- Beyerskamers aan de Lange Nieuwstraat/Agnietenstraat (1597–1650)
- Bruntskamers aan het Lepelenburg (1621)
- Kamers Maria van Pallaes aan de Agnietenstraat (1651)

5.5 Molens

- Rijn en Zon, een korenmolen in de Vogelenbuurt.
- De Ster, een zaagmolen in de wijk Lombok.

5.6 Verdwenen gebouwen



Levensverzekering-maatschappij 'De Utrecht'

- Sint-Salvatorkerk, gesitueerd op het huidige Domplein vlak naast de Domkerk. Gesloopt in 1587 na

de Reformatie en het verbod op de katholieke godsdienstuitoefening.

- Kasteel Vredenburg, de gehate dwangburcht van keizer Karel V, gesloopt door de Utrechtse bevolking in 1577-1581.
- De Paulusabdij uit de elfde eeuw, in stappen verdwenen na de Hervorming in 1580. Enkele resten werden teruggevonden in de voormalige rechtbank aan de Hamburgerstraat.
- De Mariakerk uit de elfde eeuw, een van de mooiste romaanse kerken van Nederland, uitgebreid vastgelegd door de schilder Pieter Jansz. Saenredam en gesloopt in 1811 op last van Napoleon Bonaparte. De twaalfde-eeuwse pandhof is behouden gebleven.
- Paleis Lofen, in 1040 liet keizer Hendrik III dit paleis bouwen, het stond tussen het huidige Domplein en de Oudegracht.
- Het gebouw "de Utrecht" van levensverzekeringsmaatschappij De Utrecht, een fraai voorbeeld van Jugendstil-architectuur uit 1902, ontworpen door J. Verheul, gesloopt in 1974 voor de bouw van winkelcentrum Hoog Catharijne. Verschillende elementen werden opgeslagen.
- Het vroegere Centraal Station van architect Sybold van Ravesteyn, vervangen door winkelcentrum Hoog Catharijne.

5.7 Begraafplaatsen/crematoria

Qua moderne begraafplaatsen/crematoria is de Begraafplaats Soestbergen in de eerste helft van de 19e eeuw aangelegd. Begraafplaats Sint Barbara is rond 1870 ontworpen door Alfred Tepe en kent onder meer diverse graven van rooms-katholieke aartsbisschoppen. Uit het begin van de 20e eeuw dateert Kovelswade. Begraafplaats Tolsteeg is in 1931 aangelegd naar een ontwerp van Krijn Perk Vlaanderen, tuinarchitect en plantsoenmeester van de gemeente Utrecht; er is een aula naar het ontwerp van architect Gosse van der Gaast in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid. Begraafplaats/crematorium Daelwijck uit omstreeks 1967 heeft een aula die is ontworpen door architect H. Dam.

5.8 Straten, lanen, grachten, pleinen en parken

- De Neude
- Nieuwegracht
- Oudegracht
- Utrecht, de Weerdsingel in 1902.

- Zie Lijst van straten in Utrecht
- Zie ook de Lijst van gebouwen in Utrecht
- Zie ook de Lijst van hoogste gebouwen van Utrecht

6 Winkelen

Westelijk van het centrum ligt het station met het aangebouwde winkel- en kantorencomplex Hoog Catharijne, dat sinds het bestaat omstreden is geweest, zowel om zijn architectuur als ook de verloedering die optrad, waardoor het een vrijplaats voor druggebruikers werd. Sinds begin 2000 is er echter veel tijd en geld door de gemeente besteed om dit leefklimaat te verbeteren. In 2006 heeft men hiervoor een Nederlandse en Europese prijs gewonnen. In 2008 is er begonnen met een grootscheepse opknapping van het gehele stationsgebied (zie Aanpak Stationsgebied). Zo zal de singel rondom Utrecht worden hersteld en wordt Vredenburg ingrijpend verbouwd. Ook zal er op het Smakkelaarsveld een kleine haven ontstaan die de singel weer in verbinding brengt met de Leidse Rijn. Sinds begin jaren 80 ligt aan de zuidzijde van de stad Woonboulevard Utrecht, een terrein waarop 63 winkels zijn gevestigd.

6.1 Markten

Er zijn diverse markten in Utrecht zoals:

- Breedstraat op zaterdagmorgen van 08.00 - 13.00 uur (de 'lapjesmarkt')
- Jacobskerkhof op zaterdag van 09.00 - 16.00 uur
- Janskerkhof op zaterdag van 07.00 - 17.00 uur (de bloemenmarkt)
- Plantage op woensdagmorgen van 09.00 - 13.00 uur
- Oudegracht/Bakkerbrug op zaterdag van 08.00 - 17.00 uur
- Smaragdplein op dinsdag van 09.00 - 15.00 uur
- Van Starckenborghhof op vrijdag van 09.00 - 14.00 uur
- Vredenburg op woensdag van 10.00 - 17.00 uur, op vrijdag van 10.00 - 18.00 uur en op zaterdag van 08.00 - 17.00 uur
- Zamenhofdreef op donderdagmorgen van 09.00 - 13.00 uur

7 Cultuur

7.1 Bioscoop

- Bioscoop Catharijne in winkelcentrum Hoog Catharijne aan het Radboudkwartier 19
- City Movies op de hoek Drift en Voorstraat 89
- Filmtheater 't Hoogt aan het Hoogt 4
- Louis Hartlooper Complex aan de Tolsteegbrug 1
- Pathé Rembrandt Utrecht aan de Oudegracht 73
- Springhaver Theater B.V. aan de Springweg 52
- CineMec Utrecht aan het Berlijnplein 100

7.2 Muziek en theater

- TivoliVredenburg is een muziekgebouw aan de Vredenburgkade. Het gebouw bevat vele zalen en is gebouwd op de plek van het Muziekcentrum Vredenburg (1978); van dat gebouw is de Symfoniezaal bewaard gebleven.
- politiek cultureel centrum ACU
- poppodium EKKO aan de Bemuurde Weerd
- poppodium Tivoli aan de Oudegracht en de nieuwe zaal aan de Helling
- Stadsschouwburg
- Theater De Paardenkathedraal in de stallen van de toenmalige Rijks Veeartsenijschool.
- Theater *Het Huis* v/h Huis aan de Werf
- Theater Kikker
- Mirliton Theater in Hoog Catharijne, van origine kleinkunst en variétépodium
- Schiller Theater aan de Minrebroederstraat
- Beatrix Theater
- RASA, centrum dat kunst en cultuur uit alle werelddelen presenteert
- Kargadoor, centrum op de Oudegracht dat al 40 jaar cultureel, sociaal en politiek een belangrijke rol vervult in Utrecht.
- Theater De Musketon in Lunetten
- Theater ZIMIHC aan de Bouwstraat in Wittevrouwen
- dB's, oefenruimtes en kleinschalig poppodium, onder andere Club3voor12-avonden

7.3 Kunst in de openbare ruimte

In de gemeente zijn diverse beelden, sculpturen en objecten geplaatst in de openbare ruimte, zie:

- Beelden in de Utrechtse binnenstad, Noordwest en Overvecht, Oost en Noordoost, Zuid en Zuidwest en West, Leidsche Rijn en Vleuten-De Meern

7.4 Musea



Het Spoorwegmuseum

- Aboriginal Art Museum
- Betje Boerhavemuseum
- Centraal Museum
- Centrum Beeldende Kunst Utrecht.
- Dirkje Kuik Museum
- Geldmuseum
- Museum Catharijneconvent
- Museum Speelklok (voorheen Museum van Speelklok tot Pierement)
- Het Spoorwegmuseum
- Sterrenwacht Sonnenborgh
- Universiteitsmuseum
- Volksbuurtmuseum Wijk C

7.5 Evenementen en festivals

- Festival aan de Werf (theaterfestival, mei)
- Holland Festival Oude Muziek (augustus/september)

- Holland Animation Film Festival (animatiefestival, maart)
- Le Guess Who?, muziekfestival gericht op indierock en experimentele rock (eind november)
- Latin American Film Festival (LAFF), mei
- Marathon van Utrecht (maart/april)
- Nederlands Film Festival (september/oktober)
- Springdance (dansfestival, april)
- Utrecht Uitfeest (september) ter opening van het culturele seizoen
- Utrechts Literatuur Festival (eigenzinnig literatuurfestival van SLAU, oktober)
- Utrechtse Museumnacht
- Vakantiebeurs in de Jaarbeurs Utrecht
- Utrecht over Utrecht (cinema- en literatuurfestival, juni) in het Louis Hartlooper Complex
- Summer Darkness (alternatief muziekfestival, augustus)
- Internationaal Franz Liszt Pianoconcours (driejaarlijkse muziekwedstrijd)
- Nederlands Theatersport Toernooi (improvisatietheater, maart)

7.6 Films in Utrecht

- De film *Amsterdamed* van Dick Maas werd voor een deel op de Oude Gracht opgenomen.
- De film *Minoes* van Vincent Bal werd deels geschoten in Utrecht, in het midden van de Bellamystraat.
- De Utrechtse Vismarkt was een van de locaties in de films *Keetje Tippel*, *Mariken van Nieumeghen* en *Kruimeltje*.
- In de film *Karakter* komen enige Utrechtse locaties voor.
- In *Phileine zegt sorry* stond de woning van Phileine in de Utrechtse binnenstad, op de hoek van de Servetstraat en de Lichte Gaard. Bovendien werden er opnames gemaakt in het Wilhelminapark.
- In *Het Schnitzelparadijs* zijn alle scènes in en rond het restaurant opgenomen in een kantoorgebouw aan de A2, naast het hoofdkantoor van de Hema. Eén scène speelt zich af op het dakterras, met uitzicht op de snelweg.
- De film *De Pretenders* van Jos Stelling werd opgenomen in de Utrechtse volkswijk Verdomhoekje.

- Enkele scènes uit *Zwartboek* van Paul Verhoeven zijn opgenomen in de Ridderschapstraat. De oude garage in deze straat was voor de gelegenheid omgebouwd tot mortuarium.

8 Verkeer en vervoer

8.1 Trein



Een ICE International op Utrecht Centraal

Station Utrecht Centraal is het belangrijkste spoorwegknooppunt van Nederland en heeft rechtstreekse treinverbindingen met op drie na alle andere provinciehoofdsteden (uitgezonderd zijn Lelystad, Haarlem (sinds december 2006) en Middelburg).

De eerste spoorlijn werd geopend in 1843. Dit was de lijn naar het Amsterdamse station Weesperpoort. In 1844-1845 volgde de verbinding met Arnhem. In 1855 kwam de verbinding met Gouda – Rotterdam tot stand en vanaf 1870 ook naar Den Haag, in 1863 die naar Amersfoort en in 1868-1870 de lijn naar Boxtel. Als laatste verbinding werd in 1874 de lijn naar Hilversum geopend.

8.2 Bus en tram



Een bus van U-OV in Utrecht

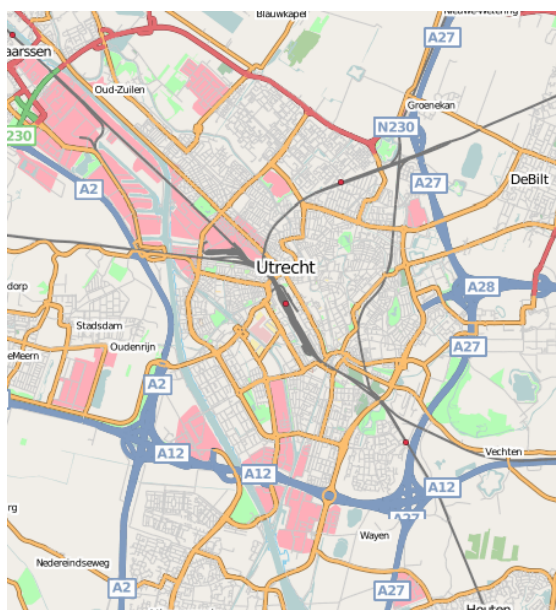
De stad Utrecht kent een zeer uitgebreid buslijnnet van het Qbuzz. Er rijden bussen van Qbuzz naar Maarsse, Vleuten/De Meern en Kockengen. De meeste bussen rijden maandag tot en met zaterdag om de 10 minuten, 's avonds en op zondag om het kwartier. Utrecht is de eerste stad in Europa waar dubbelgelede bussen rijden.

Qbuzz verzorgt het meeste regiovervoer, inclusief de Utrechtse sneltram, die rijdt vanaf het centraal station via Kanaleneiland naar Nieuwegein-zuid/IJsselstein. Inmiddels is ook de bouw van de tramlijn naar De Uithof, het universiteitscentrum, gestart. Deze moet de overbezette buslijn 12 gaan vervangen.

- Het Bestuur Regio Utrecht (BRU) heeft voor het OV in de regio Utrecht de merknaam U-OV gelanceerd.
- Het busstation nabij Station Utrecht Centraal is het grootste busstation van Nederland.

De gemeente Utrecht werkt aan de ontwikkeling van een HOV-netwerk voor snelle verbindingen binnen de agglomeratie.

8.3 Auto



Wegennet

De stad wordt aan drie zijden omsloten door autosnelwegen. Ten westen van de stad bevindt zich de A2, ten zuiden de A12 en ten oosten de A27. Belangrijke verkeersknooppunten zijn Oudenrijn, Lunetten en Rijnsweerd. Iets ten westen van laatste verkeersknooppunt begint een vierde autosnelweg, de A28. Ten noorden van Utrecht wordt de ringweg sluitend gemaakt door de N230.

Deze wegen vormen samen de Ring Utrecht.

9 Politiek

9.1 Gekozen burgemeester

Bij een verkennend debat heeft een meerderheid van de Utrechtse gemeenteraad op 12 oktober 2006 besloten een burgemeestersreferendum te willen organiseren. Een vertrouwenscommissie uit de gemeenteraad heeft twee kandidaten geselecteerd, waarna de bevolking door middel van een stemming mocht bepalen wie de opvolger wordt van Annie Brouwer-Korf, die heeft aangegeven per 1 januari 2008 terug te treden. Voorstanders van de volksraadpleging waren PvdA, GroenLinks en D66 (in totaal 25 van de 45 zetels). Een opkomst van ten minste 30% was de voorwaarde voor de geldigheid van het referendum. Het burgemeestersreferendum vond plaats op 10 oktober 2007, de Utrechters konden kiezen uit Aleid Wolfsen en Ralph Pans, beiden lid van de PvdA.

Omdat op 1 oktober 2007 middels rechterlijke uitspraak werd vastgesteld dat de stemcomputers die bij de verkiezingen van november 2006 en maart 2007 zijn gebruikt, nooit goedgekeurd hadden mogen worden, werd er met het welbekende rode potlood gestemd in inderhaast getimmerde stemhokjes van spaanplaat.

De opkomst was slechts 9,25%, waardoor het referendum ongeldig was. Ook stemde 16,3 % blanco of ongeldig. Van de geldige stemmen kreeg Aleid Wolfsen 60,7% (13.014 stemmen) en Ralph Pans 22,9% (4914 stemmen). Utrecht is de zevende gemeente waar een burgemeestersreferendum werd gehouden, de opkomst is de laagste tot dan toe. Op donderdagochtend 11 oktober 2007 besliste de gemeenteraad om Wolfsen voor te dragen bij de regering. In de gemeenteraad werden dertig stemmen op hem uitgebracht. Pans kreeg twee stemmen en elf raadsleden brachten een blanco stem uit.

9.2 College van Burgemeester en Wethouders

Op 15 april 2006 is het collegeprogramma voor de periode 2006-2010 gepresenteerd. Het college van burgemeester en wethouders, geïnstalleerd op 28 april, wordt gevormd door de coalitie PvdA, GroenLinks, CDA en ChristenUnie (28 van de 45 zetels). Op 14 maart 2009 stapte GroenLinks uit het college.^[12] Op 26 maart 2009 werd ChristenUnie wethouder Tymon de Weger door de raad weggestuurd.^[13] Op 10 april 2009 werd de samenstelling bekendgemaakt van een nieuw college waarin de VVD de plaats van GroenLinks had ingenomen. Na de verkiezingen van 3 maart 2010 is er een nieuw college gevormd bestaande uit GroenLinks, Partij van de Arbeid, en D66 (28 zetels). Het collegeprogramma heet 'Groen, Open en Sociaal'. Na de gemeentelijke verkiezingen van 2014 is er een nieuw college gevormd bestaande uit GroenLinks, VVD, D66 en SP.

De voorzitter van het College van B&W is burgemeester:

- Jan van Zanen (VVD), openbare orde en veiligheid (politie, brandweer), ombudszaken, juridische zaken en bestuursinformatie, burgerzaken, Het Utrechts Archief, Veiligheidshuis

Wethouders zijn:

- Victor Everhardt (D66), werk en inkomen, jeugdzorg, volksgezondheid, stationsgebied, eerste locoburgemeester, wijk Leidsche Rijn, wijk Noordoost
- Jeroen Kreijkamp (D66), financiën, economie, onderwijs, internationale zaken, stadspromotie, wijk Overvecht, wijk Oost
- Lot van Hooijdonk (GroenLinks), verkeer en mobiliteit, duurzaamheid, milieu, wijk West, wijk Zuid
- Margriet Jongerius (GroenLinks), welzijn, transitie langdurige zorg, maatschappelijk opvang, wijkgericht werken en participatie, cultuur, wijk Noordwest
- Kees Geldof (VVD), organisatievernieuwing, publieksdienstverlening, openbare ruimte en groen, grondzaken, Leidsche Rijn, erfgoed en monumenten, wijk Vleuten-De Meern, wijk Binnenstad
- Paulus Jansen (SP), wonen, ruimtelijke ordening, vastgoed, dierenwelzijn, sport, wijk Zuidwest

9.3 Zetelverdeling gemeenteraad

De Utrechtse gemeenteraad telt 45 zetels. De zetelverdeling is gebaseerd op de verkiezingen van 3 maart 2010. Op 22 juni 2011 werd bekend dat raadslid René Kuijper van Trots op Nederland uit onvrede uit de partij is gestapt, Kuijper ging verder in de Utrechtse raad onder de naam Groep Kuijper.^[14]

De samenstelling van de Utrechtse gemeenteraad vanaf 1962 is als volgt:

NB.: partijen als GroenLinks, CDA en CU bestonden vroeger uit andere partijen die later zijn samengegaan in hoe ze nu heten. Vanwege de vergelijkbaarheid is de huidige naam ook voor het verleden gebruikt.

10 Onderwijs

Utrecht neemt binnen de provincie een belangrijke plaats in op het gebied van onderwijs. De Universiteit Utrecht (opgericht in 1636) is de grootste van Nederland, en wordt nationaal en internationaal beschouwd als een van de betere universiteiten.^{[16][17][18]} Daarnaast telt de Domstad drie hogescholen; alle hogeronderwijsinstellingen tezamen bieden plaats aan ongeveer 65.000 studenten.^[19]



In de wijk De Uithof aan de oostzijde van Utrecht zijn de sociale en exacte faculteiten van de Universiteit Utrecht te vinden, evenals de Hogeschool Utrecht. Vooraan de Universiteitsbibliotheek, ontworpen door Wiel Arets, en op de achtergrond het Willem C. van Unnikgebouw.

Verder zijn er in Utrecht een twintigtal middelbare scholen gevestigd (afhankelijk van de definitie) en meer dan 80 basisscholen.

11 Sport

Voetbalclub FC Utrecht komt uit in de eredivisie en speelt thuiswedstrijden in Stadion Galgenwaard. De club, die nog nooit gedegradeerd is, ontstond uit de fusie van drie Utrechtse voetbalclubs, DOS, USV Elinkwijk en Velox in 1970. De eerste twee bestaan nog als amateurclubs. DOS is de enige club uit Utrecht die ooit kampioen van Nederland werd, in 1958. Voor de oorlog telde ook Hercules mee, dat opgericht werd in 1882 en daarmee de derde voetbalclub in Nederland was. Hercules heeft bijgedragen aan de verspreiding van het voetbal. Elinkwijk komt uit in de zondag Eerste klasse (2013/14) en werd in 1974 kampioen van Nederland bij de zondagamateurs.

Er zijn meer sportverenigingen in de stad. Bij UVV komt het eerste honkbal mannenteam uit in de Honkbal hoofdklasse, de hoogste honkbaldivisie in Nederland. Het eerste softbal vrouwenteam komt uit in de Softbal hoofdklasse (vrouwen), de hoogste softbaldivisie in Nederland. Kampong is qua ledental de tweede hockeyclub van Nederland en speelt bij zowel de heren en dames in de hoofdklasse. De teams zijn meermalen Nederlands kampioen geweest en hebben ook de Europacup I en II gewonnen. In 1998 werd het WK hockey voor de mannen en vrouwen gelijktijdig in Utrecht gehouden, het eerste dubbeltoernooi in de hockeygeschiedenis. Bij het schaken speelt Schaakclub Utrecht in de Meesterklasse, de hoogste competitie van Nederland. De dames van Uball Amazone spelen basketbal op ere divisieniveau. Daarnaast wordt lacrosse in Utrecht op hoog niveau gespeeld: bij de Domstad Devils spelen zowel de heren als dames in de hoofdklasse, de hoogste competitie van Nederland. De

laatste jaren streden beide teams in de play-offs om het kampioenschap. De dames van de Domstad Devils zijn in 2011 landskampioen lacrosse geworden.

Sinds 1978 wordt jaarlijks de Marathon van Utrecht georganiseerd door de stad en Leidsche Rijn. Andere evenementen, waaronder schaatswedstrijden en darts, vinden regelmatig plaats in de Vechtsebanen.

Op elke vrijdagavond vanaf begin mei tot en met eind september organiseert Stichting Utrecht Skateparade een skatetocht voor inlineskaters en skeelers van ongeveer 23 kilometer door Utrecht. In Skatepark Utrecht is een indoorfaciliteit voor skateboarden.

Worstelvereniging U.K.V. (Utrechtse Krachtsport Vereniging) De Halter draait samen met Olympia, ook uit Utrecht, mee in de topklasse van Nederland.

In 2015 is de Ronde van Frankrijk (*Tour de France*) van start gaan in Utrecht. Er waren 800.000 mensen aanwezig tijdens de tourstart en de koste bedroegen zo'n 15 miljoen euro.

12 Bekende Utrechters

13 Stedenbanden

- León (Nicaragua), sinds 1985
- Brno (Tsjechië), sinds 1993 tot 2014
- Hannover (Duitsland), van 1970 tot 1976



Gezicht op Utrecht met de Dom en de Buurkerk

14 Afbeeldingen

- Kaart van de stad Utrecht in vermoedelijk 1865
- Kaart van de gemeente Utrecht in 1865
- Utrechtse binnenstad, gezien vanuit Hoog Catharijne

- Oorlogsmonument (WO2) bij de Dom
- Catharijnekerk
- De Oudegracht gezien vanaf de Domtoren
- FC Utrecht-stadion gezien vanaf de Domtoren
- Uit de gracht opgeviste fietsen.
- Topografische stadskaat van Utrecht

15 Zie ook

- Vrede van Utrecht
- Gebouwen in Utrecht
- Kerken in Utrecht
- Lijst van postcodes van de Utrecht (stad), exclusief Vleuten, Vleuterweide en De Meern (3450-3454)

16 Externe links

- Gemeente Utrecht
- Het Utrechts Archief
- Monumentenboek gemeente Utrecht



52° 5′ NB, 5° 7′ OL

17 Tekst-en beeldbronnen, medewerkers, en licenties

17.1 Tekst

- **Utrecht (stad)** *Bron:* [https://nl.wikipedia.org/wiki/Utrecht_\(stad\)?oldid=45226091](https://nl.wikipedia.org/wiki/Utrecht_(stad)?oldid=45226091) *Bijdragers:* Andre Engels, Patrick, Fransvannes, Ellywa, Rob Hoof, Snoop, Ronald, Mtcv, Romaine, Harm, Fruggo, Cicero-nlwiki, Guaka, Tsjanl, LennartBolks, Jeroen, Falcong, Eugene, Vostok-nlwiki, Puckly, Waerth, Serassot, Eelke, Advance, Robbot, GerardM, Torero, Kattenkruid, Meursault2004, Oscar, Casper, Robote, Bob.v.R, Siebrand, Dinsdagkind, Chris, RonaldW, MartinD, BolksBot, Taka, Hvjvannes, DeVrolijkeSchrijver, Michiel1972, Quistnix, Martijnvanes, A3, Caseman, Nijdam, O E P-nlwiki, Bernard bill5, Pim Rupert, Robotje, RobotMichiel1972, RJB, Lexw, Tkinkhorst, Sonuwe, Gangleri, Ype, Tbc, Pieter1, JePe, Piero, MigGroningen, Kbonnet, Tdevries, Jurre, Steinbach, Mystro82, Fectio, NielsB, Jcb, Fnorp, Dolfy, KlaasZ4usV, RobotQuistnix, Rex, Maarten Hag, Wikix-oud, T Houdijk, Tomgreep, Vvulto, Krupski, Abnormaal, Joost, Edoderoo, Ucuha, Gpvosbot, Robotpjetter, Algont, Johjak, RoboRex, BvdG, Lignomontanus, Vertrokken, Piet2005, Peter b, Willemo, AlexP, Brbl, Wester2005, Karbargenbok, Christoffel K, Paul-MD, Jeroenbot, Luminarius, RonaldB, Daniel575, WebBot, Errabee, Onderwijsgek, Writeroscar, Eve, Maarten1963, MaartenSmit, Carolus, Sreglov, WH1953, Daka, Aagency, Otto ter Haar, We El, Jörgen-Moorlag, The Banner, J.A.Bergeijk, Alankomaat, Sherlock Holmes, Kleuske, Eriksw, LexTH, Globe-trotter, Ninane, Fr33ke, Dosmit, Niels, GeeJee, Rcoo, Gouwenaar, Emiel, Dutch, Ollie B. Bommelding, SanderK, Pepijntje, Verrekijker, Thomas-, Waldo79, Sonty567, Kattenfan, Erwin, Caudex Rax, Sneepie, Pehuyghe, C mon, Robb, Vanderkruit, Al, Hans B., G.Lanting, ElKonquistador, Streep, Ajoman, Zuurtje, Roelzzz, Starless-nlwiki, Perijn, Fontes, Mark in wiki, Halandinh, Quagga, Hardloper, NightBird, Maurits90, Mexicano, Soczyczi, DennisPeeters, Pascalvdbosch, G.j.dijk, Hansmuller, Uncle Istvan, Mikey, MttN, SPQRobin, .Koen, Lucid-nlwiki, Mbch331, Jvhertum, Ischa1, Jasperdoomen, Zeekoe, Tony99, BerendBotje, SieBot, Thijs!bot, Araf, Edwinb, Vincent Steenberg, Aiko, AdnergjeBot, Erwin85Bot, Erik Baas, Tukka, Namibconsult, RoboServien, Yash, LvdMoosdijk, Dapsv, Geoffrey F, Brimz, Taks, Jas01, ChristiaanPR, Erik1980, Cumulus-nlwiki, Maiella, Dickschaffa, Yoast, Magere Hein, NielsAWB, BOT-Superzerocool, Sustructu, FakirNL, Oldengaerde, Dmitri-nlwiki, Paul B, Emvandam, Wapjap, Djistus-nlwiki, Broeckhuysen, JAndbot, Ilonamay, Hanhil, A Duck, WeiaR, Evert100, Basvb, Yosephus, Joey11, Leonvdb, Feanfan, Vincdevries, Kevertje77, Wvandena, MoiraMoira, BotteHarry, Wimmel, Luctor, CommonsDelinker, CrazyPhunkbot, Kevin91, Melot001, Pieter19, Blahma, RomanK-nlwiki, Leorem, Encyo, RonaldXperience, Multichill, WouterH, Look Sharp!, Martin-vdB, J-Ros, Aesopos, Rudolphous, Skuipers, TXiKiBoT, Lymantria, Grashoofd, Afhaalchinees, Japiot, VolkovBot, Tha Duck, Knorrepoes, Paul K., Le Fou, Meh1966, Neushorn, BotMultichill, Lucasschuilin, 3wisemen, Erwin85TBot, ARVER, Theo Oppewal, Merlijn blok, AlleborgoBot, Notum-sit, Verstrooide professor, Rietvogel, RubySS, Thug n g, Idioma-bot, Loveless, Freaky Fries, BrianKgs, Edmond Audran, Koektrommel, Govan, Beany, Hxhbot, Chielio0ow, Groucho NL, Maxime.Debosschere, Richardkiwi, Sjoerdboersma, Vinvlugt, Zorrobot, ErnoV, Helanhuaren, Berkoet, Peaceflower, Remywilshaus, GrouchoBot, Smeenk, Pj.de.bruin, Voorthuizenr, Erwin1990Bot, Janwillemvanaalst, Sjujazz, Michielverbeek, Markie93, MwpnlBot, Cyn, BOTarate, AGL, Cubegamer007, Rhion, Toth, Taketa, De Slager, MelancholieBot, CarsracBot, Pompidom, Akoopal, Mariellevanburik, Wthjmkuijper, Romanist, JRB, Sverige1977, Dqfn13, Nielsnozel, Glatisant, Luckas-bot, WikiDreamer Bot, MrBlueSky, Jones1986, Goudsbloem, Japiobot, AStarBot, Bildtker, Edoderoobot, Hoopje, Sumurai8-Bot, MauritsBot, ArthurBot, RudolphousBot, Mathonius, ThomasFranciscus, FoxBot, Xqbot, Wittekind, Meerdevoort, SassoBot, Joostik, RibotBOT, Olivier Bommel, Jashaj, Ortjens, Emelha, Pompidombot, Goodness Shamrock, Smile4ever, RomaineBot, Utrechtse, Freekb, Wierse, Wiki13, MrBlueBot, TobeBot, TBloemink, Woodcuttery, NormanB, ErikvanB, ReinaartBot, Eindhovendegekte, Hartzaak, Shured, Teun387, TjBot, Redactieuyw, Mercedesw115, MexicanoBot, EmausBot, Lapsus W, VR-Land, Kuda, IZDP, Juliusdegoede, Goodmorning, ChuispastonBot, BakkertjeWouter, CocuBot, Vredevan utrecht, Antoine.01, Henkisgek123, DirkVE, Alex Hewett, Rillke, MerlIwBot, Scholier, Vjr300, Gessi, Hua1, Petrovitsj, Hmuurlink, Tugtugtugtucker, Duits Frits, Irisfleurine, Eyebidem, ZeaForUs, Grmb176, Maarten Rail, Ikkenickdanniet, MandyLeeuwis, GroepKuijper, Dennis1989, Sjoerd98, Mariskawoonboulevard, Legobot, GerardKuys, Broodjebakpao111, Tebusi, Atsje, André H. van Dijk, Bargatone, E.Doorbusch, Vierkant22, 12345danNL, Mariadolores, Vandermill, Foutjeweg, Harmjong, LiseCla en Anoniem: 293

17.2 Beelden

- **Bestand:Bevolkingspiramide_2008_-_CBS_gemeentecode_0344.svg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/09/Bevolkingspiramide_2008_-_CBS_gemeentecode_0344.svg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* own work using CBS data *Oorspronkelijke artiest:* Michiel1972
- **Bestand:Buurkerk_en_Domtoren.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f6/Buurkerk_en_Domtoren.jpg *Licentie:* CC BY-SA 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* CumulusNL
- **Bestand:Commons-logo.svg** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Commons-logo.svg> *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* This version created by Pumbaa, using a proper partial circle and SVG geometry features. (Former versions used to be slightly warped.) *Oorspronkelijke artiest:* SVG version was created by User:Grunt and cleaned up by 3247, based on the earlier PNG version, created by Reidab.
- **Bestand:DomtorenUitzichtIn2009.jpg** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/50/DomtorenUitzichtIn2009.jpg> *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Ischa1 at nl.wikipedia
- **Bestand:Domtoren_vanaf_de_Stadhuisbrug.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/81/Domtoren_vanaf_de_Stadhuisbrug.JPG *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Pepijntje
- **Bestand:Duitse_Huis.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/66/Duitse_Huis.jpg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Pepijntje
- **Bestand:Flag_of_Utrecht.svg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a0/Flag_of_Utrecht.svg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Own work based on Image:Flag utrecht city.gif *Oorspronkelijke artiest:* Siebrand
- **Bestand:Flag_of_the_Netherlands.svg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/20/Flag_of_the_Netherlands.svg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Zscout370
- **Bestand:Gem-Utrecht-OpenTopo.jpg** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Gem-Utrecht-OpenTopo.jpg> *Licentie:* CC BY-SA 4.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Janwillemvanaalst
- **Bestand:Haarzuilens.JPG** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/20/Haarzuilens.JPG> *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Originally from nl.wikipedia; description page is/was here. *Oorspronkelijke artiest:* Original uploader was Victor Alliance at nl.wikipedia

- **Bestand:ICE_op_station_Utrecht_Centraal.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6d/ICE_op_station_Utrecht_Centraal.JPG *Licentie:* CC BY 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* CrabbyPatrick
- **Bestand:Internet-web-browser.svg** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Internet-web-browser.svg> *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* The Tango! Desktop Project *Oorspronkelijke artiest:* The people from the Tango! project
- **Bestand:Kariatiden_Winkel_van_Sinkel.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9c/Kariatiden_Winkel_van_Sinkel.JPG *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Pepijntje
- **Bestand:Levensverzekeringsmaatschappij_De_Utrecht_1917.png** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/aa/Levensverzekeringsmaatschappij_De_Utrecht_1917.png *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* ? *Oorspronkelijke artiest:* ?
- **Bestand:Map_-_NL_-_Municipality_code_0344_(2009).svg** *Bron:* [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/Map_-_NL_-_Municipality_code_0344_\(2009\).svg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/Map_-_NL_-_Municipality_code_0344_%282009%29.svg) *Licentie:* CC BY-SA 3.0 *Bijdragers:* own work , using CBS data *Oorspronkelijke artiest:* Michiel1972 (talk) 22:22, 24 January 2009 (UTC)
- **Bestand:Melis_Stoke_Rijmkroniek_regel_113_tot_115.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/Melis_Stoke_Rijmkroniek_regel_113_tot_115.jpg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Rijmkroniek *Oorspronkelijke artiest:* (naar) Melis Stoke
- **Bestand:NI-Utrecht_(stad)-article.ogg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3f/NI-Utrecht_%28stad%29-article.ogg *Licentie:* CC BY-SA 3.0 *Bijdragers:*
- Afgeleid van Utrecht (stad) *Oorspronkelijke artiest:* **Spreker:** Job Auteurs van het artikel
- **Bestand:Nuvola_single_chevron_right.svg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ee/1rightarrow_blue.svg *Licentie:* LGPL *Bijdragers:* 1rightarrow.png: *Oorspronkelijke artiest:* en:David Vignoni, User:Stannered
- **Bestand:Osm_utrecht_okt2007.PNG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/Osm_utrecht_okt2007.PNG *Licentie:* CC BY-SA 2.0 *Bijdragers:* openstreetmap.org *Oorspronkelijke artiest:* OpenStreetMap contributors
- **Bestand:OudaenUtrecht.JPG** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7d/OudaenUtrecht.JPG> *Licentie:* CC-BY-SA-3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* pepijntje
- **Bestand:Panorama_Droochsloot.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Panorama_Droochsloot.jpg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Boek *Oorspronkelijke artiest:* Joost Cornelisz. Droochsloot
- **Bestand:Panorama_Utrecht.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d8/Panorama_Utrecht.jpg *Licentie:* CC BY-SA 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Pepijntje
- **Bestand:Pieterskerk_interieur.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d7/Pieterskerk_interieur.JPG *Licentie:* CC-BY-SA-3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* pepijntje
- **Bestand:Portal_icon.svg** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c9/Portal.svg> *Licentie:* CC BY 2.5 *Bijdragers:*
 - Portal.svg*Oorspronkelijke artiest:* Portal.svg: Pepetps
- **Bestand:Postkantoor_Neude2.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Postkantoor_Neude2.jpg *Licentie:* CC BY 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Japiot
- **Bestand:Qbuzz_U-OV_4301,_Utrecht_Centraal-Centrumzijde_(11936635855).jpg** *Bron:* [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/Qbuzz_U-OV_4301,_Utrecht_Centraal-Centrumzijde_\(11936635855\).jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/Qbuzz_U-OV_4301%2C_Utrecht_Centraal-Centrumzijde_%2811936635855%29.jpg) *Licentie:* CC BY-SA 2.0 *Bijdragers:* Qbuzz U-OV 4301, Utrecht Centraal/Centrumzijde *Oorspronkelijke artiest:* Alfenaar from Alphen aan den Rijn, Netherlands
- **Bestand:Rietveld_Schröderhuis_HayKranen-20.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a7/Rietveld_Schr%C3%B6derhuis_HayKranen-20.JPG *Licentie:* CC BY 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* User:Husky
- **Bestand:Speyart_van_Woerdens_Hofje_514355.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Speyart_van_Woerdens_Hofje_514355.JPG *Licentie:* CC BY 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Kattenkruid
- **Bestand:Spoorwegmuseum_Utrecht_003.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e0/Spoorwegmuseum_Utrecht_003.JPG *Licentie:* CC BY-SA 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Marion Golsteijn
- **Bestand:Stadhuis_Utrecht.JPG** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/69/Stadhuis_Utrecht.JPG *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Pepijntje
- **Bestand:Stadsrechten_Utrecht_oorkonde_1122_bron_Utrechts_Archief.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c7/Stadsrechten_Utrecht_oorkonde_1122_bron_Utrechts_Archief.jpg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Het Utrechts Archief, SA1 inv.nr. 37 *Oorspronkelijke artiest:* Henry V, Holy Roman Emperor
- **Bestand:Utrecht-Uithof_from_CambridgeLaan_01.jpg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Utrecht-Uithof%2C_from_CambridgeLaan_01.jpg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* ? *Oorspronkelijke artiest:* ?
- **Bestand:Utrecht_(province)-Flag.svg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4b/Utrecht_%28province%29-Flag.svg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* ? *Oorspronkelijke artiest:* ?
- **Bestand:Utrecht_gemeente_wapen.svg** *Bron:* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ab/Utrecht_gemeente_wapen.svg *Licentie:* Public domain *Bijdragers:* Hoge Raad van de Adel *Oorspronkelijke artiest:* SVG by User:Arch
- **Bestand:Utrechtsewijken-nummering.png** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cf/Utrechtsewijken-nummering.png> *Licentie:* CC-BY-SA-3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* Jeroen op de Nederlandstalige Wikipedia
- **Bestand:Wikivoyage-Logo-v3-icon.svg** *Bron:* <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dd/Wikivoyage-Logo-v3-icon.svg> *Licentie:* CC BY-SA 3.0 *Bijdragers:* Eigen werk *Oorspronkelijke artiest:* AleXXw

17.3 Content license

- Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0